

új szerzeményt fedez föl a csapatnak, újra erőt vesz rajta a játékosügynök természetes vadászzenvedélye. Birkás hősei azonban jóvátehetetlenül összetörnek. Meghajol derekuk az élet nyomása alatt, s egy pillanatban végzetes, helyrehozhatatlan roppanással bekövetkezik a tragédia. Még azok a pillanatok is a tragédiát sejtetik, amelyek a nevetés felhőtlen derűjével ajándékoznak meg. Birkás Endre hőseinek nevetéses, esendő vonásaiban is van valami leleplező, fájdalmas, valami, ami karcolja a torkot, csiklandozza a szemet. Tulajdonképpen egyértelmű írói telitalálat például az a történet, melyben elmondja, hogyan ment le hőse az eszpresszóba egy üveg pezsgőért, mint veszett el ismerősei között. Lihegve rohan órák múltán haza, riadtan hazudozik összevissza. Az asszony pedig csak ennyit tud mondani, miközben mázsás fáradtság — az élete fáradt reménytelensége — taglózza le: „Iszonyú alak vagy te, Kristóf”. S itt fontos vallomás következik, mely alighanem az író legszemélyesebb mondanivalója.

„— Lehet — jegyezte meg a férfi rövid hallgatás után, s hangja megint azzal a drámaisággal volt telítve, ami, ugye, szerinte a hivatali felszólalásai sikerének titka —. Lehet, de azt azért ne feledd, hogy éjszakánként én, igenis, én küszök az ablakpárkányokon... S mi lesz, ha egyszer elhagy az erő, ha nem bírom már, ha egyszer lezuhanok a mélységbe... a megsemmisítő mélységbe. Erre is gondolj néha.”

Hősei valóban majdnem mindig a mélység peremén egyensúlyoznak, s érezzük, ha lezuhanak, jóvátehetetlen lesz katasztrófájuk. De bizonyos, hogy maga az író is folyton szakadék fölött érezte magát; mindegyik műve szenvedélyes egyensúlyozó műveletek eredménye volt. Az író egyensúlyozott benne. S ő nem hitt abban, hogy épségben átjut a túloldalra.

Pedig igazi író volt. Abból a fajtából, amelyik mindig vállalja a művészi kísérletezés kockázatát. Ő például szenvedélyes izgalommal és mohósággal bontotta föl, rakta össze elemeiből az idót. Mindegyik regénye sikos sorozatában játszódik, rendelkezett azonban azzal a ritka képességgel is, hogy e síkból végül is új dimenziót teremtsen. (Ilyen szempontból legemlékezetesebb teljesítménye a *Vakvágány*.) Mint ahogy ahhoz is bátorság kellett, hogy újra meg újra visszatérjen ihletőihez, azokhoz az esett figurákhoz, akiknek bukását sosem érezzük tragédiának, noha érezzük, hogy az író azért titokban szánja őket. Tenni azonban nem tud értük, hisz abban is igazi művész, hogy sosem akar beavatkozni a sors menetébe, s nem lendíti ki pályájáról az ingát. Mintha azt akarná igazolni, hogy a történelem szükségszerűen meghaladta már ezt a világot, ezeket a sorsokat és problémáikat. A nyersanyag azonban, a téma lehetősége érintetlen maradt. Kiaknázta hát nem szűnő izgalommal, azzal a szenvedélyes hittel, hogy amit felmutat belőle, azzal is gazdagabbak leszünk.

Életében elfelejtették. A halál tragikus pillanata fájó alkalom volt arra, hogy ismét felfedezzük mélyen etikus és gazdag írói birodalmát.

KIRÁLY ILONA

SZENT ODILO LEVELE SZENT ISTVÁNHOZ

„Követei képeben még a külföldi tartományok monostorait is gyakran meglátogatta királyi adakozó kedvének számlálhatatlan ajándékával” — írta Szent István királyunkról a Nagybibliai Legenda.¹ Szent Odilo, Cluny híres monostorának apátja (961—1048) is megtapasztalta bőkezűségét, ahogyan azt kortársa, Iotsaldus Silvacensis feljegyezte: „Bár István, a magyarok királyja és Szcianus, a spanyolok királyja nem láthatták őt személyesen, azonban szentségének hírére követeikkel és kölcsönös levélváltással kerültek vele összeköttetésbe, jótéteményekkel, bőséges ajándékokkal magukat alázatosan imájába és megemlékezéseibe ajánlották.”²

Cluny epistolariumban összegyűjtve őrizte Szent Odilo gazdag levelezését, de a kolostor könyvtárát a XVI. és XVIII. században kétszer is feldúlták. Így mindössze hét levélről tudunk: Ad Fulbertum (két levél), Ad Paternum abbatem, Ad Dominum Garseam, Ad Matronam R, Ad Stephanum regem, Ad Henricum imperatorem.³

A Szent Istvánhoz írt levél a párizsi Bibliothèque Nationale 9376 számú latin kódexének 60. lapján maradt fenn, Delisle L. katalógusa szerint: „Lettres de St. Odilon etc. XIe s.”⁴ A pergament lap erősen megsárgult, néhány szó olvashatatlan. Először Ringholz O., majd Pfister Ch. és Sackur E. ismertették, de hazai történetírásunk nem foglalkozott vele.⁵ Ezeket a munkákat, majd a kéziratot is tanulmányoztam 1929-ben. A levél magyar fordítását közöltem, magyarázattal és bibliográfiával.⁶ Balogh Albin tanulmányában — Szent István egyházi kapcsolatai Franciaországgal —⁷ innen vette át, helyenkint jobb fordítást adott. Elismerete fontosságát: „Ez a levél önmagáért beszél”, de nem egészítette ki újabb adatokkal, sem bibliográfiával. Ellenben közölt egy reprodukciót (460. l.) ezzel a felirattal: Szent Odilo levele Szent Istvánhoz. Ez a kézirat még a reprodukción is jól olvasható, ellentétben az igazi levéllel, és a következő két sorral kezdődik: *nos in amore tuum sic animasti, ut / perennum tui memoriam in intimo cordis.*

Márpedig ez nem Szent Odilo levelének részletét adja, hanem Fulbertus Chartres püspökének a szintén francia származású Bonipertus pécsi püspökhöz írt leveléből való, ahogy az ennek a levélnek a 462. oldalon kiadott teljes szövegéből ellenőrizhető, sőt még Szent Odilo levelének alább közölt fordításában sem találunk rá megfelelő szöveget. — Balogh Albin kiadását azután szóról szóra átvette az Árpád-kori és Anjou-kori levelek című gyűjtemény.⁸

Az értékes levél kissé átdolgozott magyar fordítása a következő:

Uramnak és Isten békeszerző szolgájának S (legdicsebb?) Királynak O testvér uralkodást és országlást a mennyben kíván.

Majdnem az egész világ hirdeti, hogy mennyire árad lelkedben az isteni vallás és istentisztelet iránti szeretet, de főleg azok hoztak róla nekünk bőséges tanúságot, akik az Úr sírjától visszatértek. Sőt mi magunk is túlaradón meg tapasztaltuk, midőn arra méltattál, hogy királyi adományaidat és ajándékaidat hozzá követeidet fogadhattuk. Mindezt és a te igen áhitott buzgóságodért hálát és dicséretet zengünk, buzgó imával állandóan azért könyörgünk, és azt kérjük, hogy benned a megkezdett kegyelem működését teljessé tegye, életedet hived oltalmára hosszú ideig megőrizze, és engedje meg, hogy majdan a mennyei hazában uralkodjál. Minderről saját nevünkben és a velünk egységben élők nevében már bőségesen biztosítottuk Fenségedet előző leveleinkben, amelyeket Marcellus testvérünkkel és a te követeiddel küldtünk. Ami pedig a szentek ereklyéit illeti, amelyekből megparancsoltad, hogy valamit küldjünk Neked, legyen abban biztos Fenséged, hogy az élők közül senki parancsainak se engedelmeskednénk szívesebben, ha azt csekélységünk tehetsége, vagy képessége valami módon megtehetné. Azonban, ahogy tudhatod az értesültektől, a mi kolostorunk újabb időben keletkezett Vilmos gróf szegénységéből. Ezért nem juthattunk olyan mértékben a szentek ereklyéihez, mint a régi kolostorok, kivéve Szent Marcel pápa ereklyéjét, amelynek birtoklását Vilmos gróf igyekezete, éber gondoskodása és találékonysága folytán a mi kolostorunk érdemelte meg. Ezt azonban mindenütt erős szegekkel és veretekkel ellátott tartóba helyezték el, ezért nem mertünk hozzányúlni. Végre igen elrejtett helyen találtunk az ő testéből való ereklyét, amelyet hálás szívvel küldtünk el Fenségednek. Volt sok más hatalmas és igen nemes férfi, akik megvetették ennek a kornak a pompáját, és rátapostak a világ szennyes hullámaira. Az örökélet vágya vezérelte őket, ezért kolostorunk kikötőjébe menekültek. Ők valóban sok szent ereklyét hoztak nekünk, ezekből, amennyit csak tudtunk, küldtünk Neked, és kérjük Fenségedet, hogy kegyes lélekkel fogadd. Azonban csekély mennyiségük miatt senkit se zavarjon meg valamilyen helytelen gondolat! Hiszen nagyon gyakran tapasztaltuk, hogy nemcsak a szentek ereklyéiből való részecskék, hanem még öltöztetik darabjai is több csodával ékeskedtek, mint ahogyan azon a helyen működnek, ahol testük láthatóan nyugszik. Gergely pápa történetében olvastuk, hogy mikor ereklyéket kértek tőle, a szentek ereklyéi helyett csak az azokat takaró gyolcsot kapták. Midőn pedig hiteltében kételkedtek, és panaszkodtak, hogy őket kijátszották, az említett pápa késével a gyolcs egy részét levágta, és — ahogyan elbeszélték — azonnal vér folyt belőle. Testvéreinket, akik ezt a levelet elviszik Hozzád, jóságodba és kegyességedbe ajánljuk, és könyörögve kérünk, hogy Tőled mindenben tanácsot és segítséget kapjanak. Ha pedig csekélységünk Istennek, a mindenség Teremtőjének valamit felajánlhat, mindig azt kívánjuk, ami neked kedves és üdvösségre válik, Isten veled.

A levél természetesen másolatban maradt meg, mint a Cluny cartularium szerencsésen megmenekült lapja. Bár a kor szokása szerint csak a kezdőbetűket S. O. jelölték, az azonosítás S = Stephanus, O = Odilo nem lehet kétséges.

Mindegyik ismertetője megegyezett ebben. Főleg azt a tényt kell alaposan megvizsgálunk, hogy a király bőkezűségéről a Szentföldről visszatérő zarándokoktól értesült. Már a IV. században a jól kiépített római utak mentén, Pannónián át igyekeztek a zarándokok Jeruzsálembe, így írta le egy 333-ból való itinerarium. A XI. század első feléből 12 nagy szentföldi zarándoklatról találunk említést, és ezek inkább a sokkal veszélyesebb tengeri út helyett hazánkban vonultak keresztül.⁹ 1026-ban is Vilmos Angoulême-i herceg és Richard, St. Vannes-i apát szintén Magyarországon át zarándokoltak a Szentföldre, Szent István királyunk pedig igen szívesen látta őket. Márpedig Richárd apátot igazi barátság fűzte Szent Odilóhoz, távollétében rábízta kolostorát. „Midőn feltámadt lelkében a szent vágy, hogy Isten sírját meglátogassa, elment Clunybe. Azután Szent Odilót vitte magával Verdunbe, több napig ott tartotta, kolostora lakóinak minden szokását és életmódját megmutatta neki.”¹⁰ Szent Odilo kapcsolatban volt még II. Szilveszter pápával is, aki Szent Istvánnak küldte a koronát, és hozzá intézett levelében kedves fiának és dicső apátnak nevezte. A már említett Fulbertushoz két levelet írt Szent Odilo, barátságukat Iotsaldus is megörökítette életrajzában.

A levél hitelességét Clunyról szóló adatai szintén igazolják. Eszerint az Vilmos Auvergne grófjának és Angoulême hercegének alapítása, aki mint a kolostor történetéből ismeretes, Bernon apát kérésére 910-ben alapította, tehát a többi benecés kolostorhoz képest akkor újnak számított. Szent Marcel pápa és vértanú (+304) ereklyéit kezdettől fogva Clunyben tisztelték, és a kolostor értékeinek 1399-ből való jegyzéke kiemelte, hogy ott „a főoltár fölött, egy nagyobb ereklyetartóban őrzik Szent Marcelnak csaknem egész testét.”¹¹ Ez a levél válasz volt Szent István kérésére, aki ereklyéért fordult Szent Odilóhoz. Minden tíz faluhoz, vagyis inkább településhöz, templomot építtető királyunknak valóban szükségére lehetett ereklyékre, és őszintén tisztelte azokat. A lotharingiai Leodvin püspök elbeszélése szerint is a bulgáriai hadjáratban „midőn a konstantinápolyiak zsákmányoltak és a várost kirabolták, az igazhívő István elfordult a fosztogatástól. Belépve Szent György templomába, az itt talált ereklyéket elhozta, gondozta és egész életén át megőrizte.”¹²

A két szent többszörös levélváltása lelki kapcsolatra is enged következtetni. Balogh Albin lehetőnek tartotta, hogy esetleg confraternitas kapcsolatban is voltak. Mindenesetre lelkületük közös vonása volt az egész kereszténységet átölelő szeretet. Lehetséges ezt szebben kifejezni, mint Szent István tette *Intelmeiben*: „Parancsainkban a szent hitet tesszük első helyre, mert az Egyház mindig hajt új sarjat, ... a mi birodalmunkban eddig még az ifjú, új hajtást prédikálják... Ha ki a szentegyház méltóságát csorbítja vagy csúfítja, azon munkál, hogy Krisztus testét csonkítsa.” És Szent Odilo, amint életrajza hangsúlyozta, imájában egyesítette az egész keresztény világot, a küzdő egyházat, sőt még a diadalmas egyházat is, mert elrendelte, hogy Clunyben különös fénnel ünnepeljék meg Mindenszentek ünnepét, és a szenvedő egyházat, hiszen ő kezdeményezte halottak napjának bevezetését az egyházi kalendáriumba. De még sokkal jobban kitűnik lelki hasonlóságuk, ha spiritualitásukat részletesebben vizsgáljuk. Iotsaldus *Vitájában* leírja, hogy Szent Odilo éles tekintete félelmet és csodálatot parancsolt. Ellentétes vonások egyesültek jellemében: jóságos volt a törekvőkkel szemben, de kemény a gőgösök és hanyagok iránt. Alázatos volt és komoly, mert inkább akart szolgálni, mint uralkodni. Mint előljáró többször említette, hogy ha nem tudja elkerülni a tévedést, inkább akar szelidségből hibázni, mint szigorúságból. Bölcsessége, komoly tudása tiszteletet parancsolt, míg szeretetreméltó kedvessége, sugárzó tisztasága vonzott. Ezért sokan keresték fel Clunyt. Szent Odilo számára pedig öröm volt az a nap, amikor vendégeket fogadhatott és alamizsnát oszthatott. Szeretettől akart segíteni a tisztítóútban szenvedő lelkeken, hogy nekik is bőven juthasson lelki ajándékaiból.

Szent István királyunk is a szeretet, az erő és a jóság egységét mutatta példaképpül fiának *Intelmeiben* (1013—1015). Most már „itt az idő, hogy ne puha kásával étesselek, az téged csak puhánnyá tehet, hanem itasanak meg olykor fanyar borral, mely értelmedet tanításomra figyelmessé teszi”. „Ha becsületet akarsz szerezni királyságodnak, szeresd az igaz ítéletet, ha hatalmadban akarod tartani lelkedet, türelmes légy... Uralkodjál harag, gőg és gyűlölség nélkül, békésen, alázatosan, szelíden. Az imádság megtartása a királyi üdvösség legnagyobb járuléka. Kell, hogy a királyt kegyesség és irgalmasság díszítse, de a többi erény is hassa át és ékesítse. A jövevényeket jóakarattal gyámolítsd, és becsben tartsd, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mint másutt lakjanak...

Kérlek, megparancsolom, hogy... mindenkihez légy kegyes, aki hozzád járul... A szeretet gyakorlása vezet a legfőbb boldogsághoz."

Szent István királyunk alakját legendái: a Nagyobbik legenda (1077), a Kisebbik legenda (1109) és Hartvik püspök legenda-szerkesztménye (1116) különböző szempontból állítják elénk: a kegyes király, a szigorú Szent István, Krisztus katonája ragyog fel előttünk¹³. De mindezek a tulajdonságok kiegyenlítőnek egyetlen kifejezésben: szent volt, teljesítette Istentől kapott feladatát, megalapozta népének fennmaradását. A Mária-tisztelet volt lelkületük igen kiemelkedő közös vonása. Szent István az ég királynőjének ajánlotta országát és ezen az ünnepen óhajtott meghalni. „Közeltett éppen a jeles ünnep, ugyanazon örökszűz Mária mennybemenetelének az angyalok és emberek előtt nevezetes napja; nagyobb irgalom reményét remélte, ha e nap örömei között bomlana fel teste. Ezt külön könyörgésekkel kérte; sóhajtozás és könnyek árán el is nyerte.”¹⁴ Szent Odilo is a Boldogságos Szent Szűzről beszélt a legszivesebben. Fennmaradt 15 szónoklata közül hat ünnepelte Máriát, a tenger csillagát, akitől származott az igazság Napja; a kiválasztottat, akinek testéből vette fel Isten fia megtestesülését; Jézus anyját, aki törhetetlen reménnyel még a sírnál is az élőt kereste. Legszébb két beszédét mégis a mennybevitetett Istenanya tiszteletére mondta. Az egyiket pedig ritmikus prózával fejezte be:

Adest dies laetitiae / Iocundus omni lumine
In quo Regina Virginum / Scandit iter astriferum.¹⁵

*Itt van a vidámság napja / Ragyog minden fényben
Mert a szűzek királynéja / Halad fel csillagos égen...*

Irodalom: 1.) Györfly György: István király emlékezete 50. l. — 2.) Iqtsaldus Silvaticensis: Vita Odilonis PL. 142. k. 899—911. col. — 3.) Hourlier J.: Saint Odilon, abbé de Cluny. Paris 1964. 207. l. — 4.) Deslisle L.: Inventaire des mscrs de la Bibl. Nat. fonds Cluny, Paris 1884. — 5.) Ringholz O.: Der hl. Abt Odilo von Cluny. (Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner und Cistercienser Orden (1884—85.) Pfister Ch.: De Fulberti Carntensi episcopi vita et operibus 1835. Sackur E. Die Cluniacenser. 1892. — 6.) Király Ilona: Szent István magyar király legendája. Bp. 1929. 7—9. l. — 7.) Szent István emlékkönyv. Bp. 1938. I. k. 468—470. l. — 8.) Makkai László—Mezey László: Árpád-kori és Anjoukori levelek Bp. 1960. 85—86. l. — 9.) Lalanne L.: Les pélerinages en Terre Sainte, Paris 1845. — 10.) De Vinerabili Richardo. Acta SS. mensis Iunii II. k. 976. — 11.) Acta SS. mensis Ianuarii II. k. 368—701. l. és A Cluny congrès scientifique (D. Herbert) 82. l. — 12.) Györfly György: i. m. 15. l. — 13.) Rónay György: Szent István király legendái. Vigilia 1971. 8. sz. 527—534. lap. — 14.) Hartvik legenda szerkesztménye. Györfly György i. m. 80. l. — 15.) PL. CXLII. k. 205—210 és Dom Patrice Cousin Bibl. Clun. 406. C. P. E.

Szent Odilo

Himnusz Szűz Mária mennybeviteléről

*Itt a vigasság ünnepe,
ékes nap, fényekkel tele:
midőn a Szűzek asszonya
csillagúton vonul haza.*

*Körülötte az angyalok
tündöklő serege ragyog,
s kíséretében szent szűzek
csapatái ott fénylenek.*

*S mint helyesen, mint hitünk tanít,
koronáját, a mennyet
hozva, dicsőn felé siet
Krisztus, ki tőle született,*

*s őt, ki nagyobb, mint angyalok,
kit a bűn meg nem ronthatott,
Atyjának trónjához viszi,
oltalmunk nála hirdeti.*

*A mennyek minden szentjei,
nagy méltóságos rendjei
mint Urunk anyját tisztelik,
nagy hódolattal illetik.*

*Velük ujjong ma énekünk,
velük együtt ünnepelünk
Istennek könyörületét
esdve, zengjük dicséretét. Amen.*

CSANÁD BÉLA fordítása